

բառը: Աւերորդ կը համարինք յառաջ բերել
մեկնութիւններն, որոնցմով կը վերջնայայ չայա-
գէտայ յօգուածը: Հ. Ա. Բ.

3. ԱԳԱՆԻ ՎՈՐՈՒՄՏԵՐԻ

Անցեալ տարւոյ մէջ մահուան անխնայ
մահադէին կատարած հունձքը անշնանկ չե-
ղաւ. հայ գրականութեան համար ընդ միշտ
պակեցեան նշանաւոր ոյժեր. ասոնցմէ մէկ քանին
նոյն տարուան ընթացքին մէջ յիշատակած ենք
արդէն. կը մնան հետեւեալները. Հայկունի, Ա-
ղաբեկեան եւ Տէմիրճիպաշեան, երէքն ալ Ցաճ-
կահայ:

Սարգիս Հայկունի, բուն անուամբ Ղազա-
րեանց՝ ծնած է Տրապիզոնի մօտ Չնֆանոս գիւղը
իբր 1838. ուսումը ոչ թէ գարոյններու մէջ,
այլ ինքնաշնատութեամբ կը սորվի եւ արդէն
1864ին իբրեւ ուսուցիչ կը խաւրովի Հանայ
թրքախօս հայ գիւղը, ուր կը բնայ յետոյ
գարոյց մը: Քանի մը տարի վերջը (1872) Տրա-
պիզոն գաւառաւով՝ հոն ալ հիմնեց գարոյց մը եւ
սխաւ ընդդէմ՝ բռնակալ կառավարութեան
ոգորիչ ծածուկ եւ ապա յայնապէս թղթակ-
ցութիւններով լրագրաց մէջ: Ասոր հետեւու-
թեամբ բանտարկեցաւ եւ Տաղիւ ազատելով
Արզուին գնաց, հոն գարոցական խնդիր մը
կարգի դնելու համար, զոր յաջողութեամբ
գլուխ հանելով՝ ետիջ առնէն դարձաւ Տրապի-
զոն: Հոն երկար շնչաց, այլ Ալաշկերտ անցաւ,
ուր քանի մը տարի ուսուցչութեամբ զբաղեցաւ:
Իւր ազատական գաղափարներուն համար հար-
կադրուեցաւ թողուլ Ցաճկաստանի հողը եւ
անցաւ Կովկաս եւ Պարսկաստան ի վերջոյ էջ-
միանին մէջ դարձար առաւ. (1893), ուր տարի-
ներով վարեց զանազան պաշտօններ: Այս ժա-
մանակամիջոցին էր, որ իւր հաւաքած նիւթերը
կարգի կանոնի բերաւ եւ նորանոր հաւաքումներ
ըրաւ: Գրեթէ թողեալ Լքեալ վիճակի մէջ
տեղի ունեցաւ իւր վախճանը (17 Հոկ. 1908
Հ. Տ.), առանց հայ հասարակութեան ուշադրու-
թիւնը գրգռելու:

Մեծ արգիւնք ունի Հայկունի Ազգագրու-
թեան համար ընդհանրապէս. բայց առանձին
հայ Ազգագրութեան պատմութեան համար իւր
ծառայութիւնը արտաքին կարգի է. ինքը կը գերա-
զանցէ, ցայժմ այս ճիւղով զբաղողները եթէ
ոչ իբր սկզբնական ձեռնարկու, բայց իբրեւ ան-

խոնջ հաւաքիչ ժողովրդական մտաւոր գրակա-
նութեան անխնայ անհամար արտագրութեանց:
Իւր հաւաքած եւ գրի առած ազգագրական
նիւթերը ընդարձակ հատորներ կը լեցնեն:
Գ. Խալթեանցի խմբագրութեամբ հրատարա-
կուած "Իմինեան ազգագրական ժողովածուի",
Բ. Դ. Ե. Զ. հատորները ամբողջապէս Հայ-
կունիի հաւաքած նիւթերը կը արարնակեն:
Ասոնց մէջ պարունակուած հոգ նիւթերն ու-
սումնասիրութեան առարկայ ընէլ գիտնական-
ներու գործն է: Հայկունի՝ յիշեալ հատորներն
զատ ունի ուրիշ հրատարակութիւններ: "Բա-
գրեւանդ" Զարաշխ գաւառ, աշխատութիւնը
(տպ. Վաղարշապատ 1894), թէպէտ Պրական-
տեանի գրածներուն չի հաւասարի նկարագրու-
թեանց գեղեցկութեան, լեզուի եւ ոճի մօրի-
նակութեան եւ վեհութեան կողմանէ. բայց իբր
տեղագրական երկասիրութիւն՝ մանրամասնու-
թեան հետ ճշգրտութեան առաւելութեամբ նշա-
նաւոր կը հանդիսանայ: Իբր յաւելուած կցած է
քանի մը ձեռագիր գրոց վրայ համառօտ տեղե-
կութիւններ. դժբախտաբար յիշատակարան-
ները տեղ տեղ կ'ընտատան է: Բ. մասը տակաւին
լոյս չէ տեսած, որ, ինչպէս Էնդինայը կը յայտնէ,
պիտի պարունակէ Խաղբուանդայ հայ ժողովը-
դեան սովորութիւնները եւն են: Ազգագրական
ժողովածուին մէջ չեն զետեղուած նոյնպէս հե-
տեւեալները. "Բարակ շահ եւ անուշ շահ",
(Վաղարշապատ 1901), "Հուժութիւն եւ Սա-
մուէլ Հովին", Բիւրակն լեռներու վրայ հայ
հովինն ու հովուական (Վաղարշապատ 1895),
արտապ. "Արարտ" հանդէսէն, "Մօքոս" ժո-
ղովրդական վէպ (Վաղարշապատ 1896). "Յու-
սեփոյի ազգասոսմ" եւ տարօրինակ աւազակ Ա-
բրիհով՝ Տրապիզոնի հայ գիւղերու մէջ 1795
— 1840 (Վաղարշապատ 1905) են: Այս
բազմաթիւ հրատարակութիւններով Հայկունիի
հաւաքումները չեն աւարտի. թերեւս Ազգա-
գրական ժողովածուի մէկ երկու հատորներ
եւս իւր հաւաքմանց յատկացուին: Ի վերջոյ յիշեք,
թէ ըստ Գ. Խալթեանցի եւ Հ. Տէր-Աստուա-
ծարեանցի, Հանգիցեալը պատրաստած է նաեւ
գաւառաբարբառի բառարան մը, որով կը յուս-
անք թէ իւր հաւաքածուները շատերուն մաս-
շնի կ'ըլլան:

Մարկոս Աղաբեկեան ծնած է Իգմիր (1830),
եւ ուսումնէն առած Մուրադ-Ռաֆայէլեան վար-
ժարանին մէջ՝ Իգմիր դպրոցական վերջը
զբաղեցաւ հոն ուսուցչութեամբ եւ 1857ին ա-
նուանուեցաւ Մեսրոպեան ազգային վարժարա-

նին տեսուչ։ Երկու տարի վերջը Մատթէոս կաթողիկոսին հետ՝ իր քարտուղար Էջմիածին գնաց եւ Ռուսահայոց հետ սերտ յարաբերութեան մէջ մտաւ։ Քիչ մ'հոքը արդէն «կռուկ», ամսակերթին իր գործն անդամ՝ կովկասի մէջ անուն հանեց, իւր յօգուածները մեծաւ մասամբ ազգային խնդիրներու վրայ էին կամ թարգմանութիւններ։ Բայց յիշատակութեան արժանի է «Գարեգին Սրուանձտեանց, կռուած ողբերգութիւնը, զոր ռոտաւոր չափով գրած է եւ այսօր գրեթէ արժէք չունի»։ Կռուկը դադրելէն հոքը (1864) Աղաբեկեան Պոլիս դարձաւ, ուր սկսաւ հրատարակել «Ծիւն Աւուայրի» ամսագիրը, որ հազիւ միամսյ կեանք մոռնեցաւ։ Այնուհետեւ իրեւ պետական քննիչ շրջեցաւ Հայաստանի շտա մը վայրերը։ Պոլիս դարձանային վերջը՝ լրագրական ասպարէզը մտաւ եւ աշխատակցեցաւ զանազան թերթերու։ Վերջին տարը տարիները գրեթէ անձնօթ կեանք մ'անցուց, գեղեցիկով «Ռուսմէ Հայոց պատմութեան», անուն երկասիրութեամբ, որ, ինչպէս Ա. Ալապտեան գեղեցիկ կըսէ, «Աչքի առջեւ ունենալով ասիէ քանի մը տարի յառաջ Իզմիրեանց Յանձնաժողովին ներկայացուած կիլիկեան շրջանի պատմութիւնը, որ չվարձատրուեցաւ իւր աւանդական ոճին եւ քննական ոգիէ զուրկ ըլլալուն համար, եւ ծանօթ ըլլալով իր հայրենի ըմբռնումներուն եւ հայրենամուտական ձգտումներուն, — որով միշտ Հայերն անձերի սքանչելի եւ տիպար ազգ մը կը ճանչնար — չենք կարծեր թէ մեծ արժէք մ'ունենայ»։ Այս գործէն զատ ունի գեռ մէկ երկու անտիպ գրուածքներ։ Մարկոս Աղաբեկեան իւր մահկանացուն կնքեց անցեալ տարւոյ Օգոստոս 4ին (Հ. Տ.) Կ. Պոլսոյ մէջ։

Երկու Տէմիրձիպաշեան ծանօթ հրապարակագիր, քանաստիչ եւ փիլիսոփայ, ծնած է Խասգիւղ (8 Մայիս 1851). ուսման ընթացքը աւարտելէն վերջը, մտաւ լրագրական ասպարէզը։ Սակայն ծնողաց կամքին հնազանդելով թողուց Պոլսը եւ Մարսիլիա գնաց (1874) Ecole de Commerce ընթացքը կատարելու համար։ Քիչ մ'եքը թողուց ակամայ ընտրած կողմը եւ դարձաւ Պոլիս հետեւելու գրական նուիրեան (1876)։ Մինչեւ ութսունական թուականներուն վերջերս բազմաթիւ յօգուածներով՝ լրագրական աշխարհի մէջ մեծ անուն հանեց, բայց միանգամայն շտա թշնամիներ ալ յարդից։ Տէմիրձիպաշեան ամբողջ կեանքը անցուց հոգեկան հիւանդութեամբ եւ անձնապաշտութեան

զանազան փորձերէ վերջը՝ կրցաւ յաղթանակել եւ զրաւ տալ իւր տանջանքներուն (6 Յուլիս 1908)։ Տէմիրձիպաշեան իւր գրագէտ ու հրապարակագիր մեծ անուն վաստակած է. երեսուն տարի անընդհատ աշխատակցած է զանազան գրական ծածկանուններու տակ, ինչպէս. Գրասէր Ատոմ, Մեյլանիա, Ազատախոհեան եւն։ Հրատարակութիւններէն յիշենք հետեւեալները. «Նոր Կեանք», Ա. Ազգային լեզու (Կ. Պոլիս 1879). «Փիլիսոփայական բառարան ժողովրդական», (Անգ 1879, նախափորձ եւ 1880, փորձ). «Կրթական խնդրոյն վրայ», (Անգ 1880). «Գրականութեան բառարան գաղղ. հայ. (Բ. տպ. 1891). «Գրականութեան հայ. գաղղ. (1894) եւն։

Հ. Հ. Հ.

4. ՄԱՐԿՈՍ ԵՄՍՍԵՐԻՆ

Մեծ հաճոյքով կը նկատէինք Էջմիածին «Արարատ» թերթին զարգացումն ու յառաջագիմութիւնը Գարեգին Աղայ. Յովսէփեանի խմբագրութեան օրով։ Ոչ միայն արտաքին պատկերը այլ եւ ներքին բովանդակութիւնը լուրջ կերպարանք մը ստացած էր. կանոնաւոր ծրագիր եւ առաջագրեալ նպատակ եւ ուղղութիւն սկսած էր տիրել։ Ցաւով կը լսենք գիտնական վարդապետին նոյն պաշտօնէն ելելը, բայց մէկալ կողմանէ կը յուսանք, թէ յաջորդ խմբագիրը Մատթէոս Աղայ. իւր նախորդին պակասը զգալի չ'ըներ։

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿԵՆՍՍՏԱՆԿԱՆ — Ի Հնդկոստանդիստան (պատկերազարդ). 1. — Մուրացան Գ. 6:
ՊԵՏՐՈՊՈՆ — Բիւլանդին եւ Պարսկաստան. 8. —
ԿԵՐԵՆԻ ԿԱԹՈՒԼԻԿՈՍ ՎՐԱՅ. 14:
ԳՐԱՎԱՆ — Ուղղադոմեան ինդոյն տղիւ. 21:
ՏԵՂԻՍՏԱՆԿԱՆ — Ժողովուրդի սերունդ. 24:
ԱՅԼԵՆԱՅԼԵ — 1. 1907 եւ 1908 լոյս տեսած նայերն թերթերը. 27. — 2. Հայր մեր Փ. զարու նայարեւելեան զաւատաւարացող. 30. — 3. Հղալի կորուստներ. 31. — 4. «Արարատ» ամսագիրը. 32:

ՀԱՏԱՏՐԱՎՈՂ ԵՊ ՊԵՏԱՍԽԱՆԱՅՈՒ ԽՄԵՐԱԿԻՐ

Հ. ԲՈՎԱՆԵԼԻ Վ. ՊԱՐՈՆՉ

ՎԵՆԵՆԱ, ՄԻԻԲՈՐԵՆԱՆ ՏՊՐԱՐԱՆ